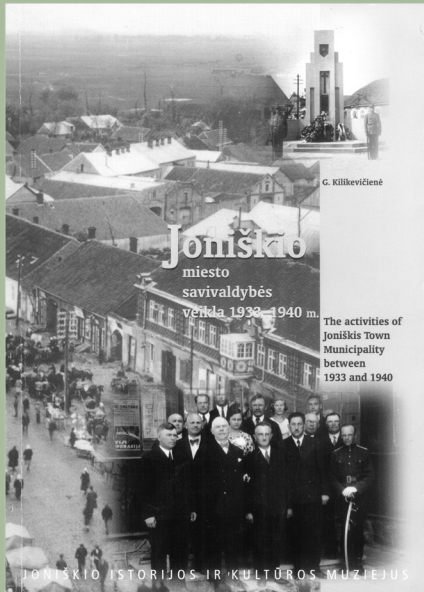

Žiemgalos praeitis knygoje

AISTĖ MORKŪNAITĖ-LAZAUSKIENĖ

JONIŠKIO MIESTO SAVIVALDYBĖS VEIKLA 1933-1940 M.

Joniškio miesto savivaldybės veikla 1933–1940 m. Šiauliai, 2004, 128 p., Joniškio istorijos ir kultūros muziejus. Knygos sudarytojai – muziejininkai Tomas Butautis ir Ernestas Vasiliauskas, teksto autorė – dr. Giedrė Kilikevičienė. Tekstas papildytas gausia ikonografinė medžiaga, kitais priedais.

Knygos viršelis.
Dailininkė Jurgina Jankauskienė

Tai bene vienintelis leidinys, skirtas vien savivaldybės veiklai apžvelgti. Iki šiol tarpukario Lietuvos savivaldybių organizaciniai aspektai ir veikla dažniausiai būdavo aptariami krašto monografijose, ypač išpopuliarėjusiose pastaraisiais metais. Tiesa, prieškario Lietuvoje buvo išleistos knygelės apie Vilkaviškio miesto ir Panevėžio apskrities savivaldybių veiklą¹. Tačiau tai buvo proginiai leidiniai, kuriuose tik išvardyti svarbiausi savivaldybių darbai ir laimėjimai.

G. Kilikevičienė parengė knygos tekstą remdamasi gausiais šaltiniais, kruopščiai išstudijavusi Joniškio miesto savivaldybės protokolus ir kitus dokumentus, saugomus Lietuvos centriniam valstybės archyve, Joniškio miesto savivaldybės fonde (F. 1626).

Trumpai paminėjusi Joniškio miesto savivaldybės įkūrimo faktą 1933 metais, kiek išsamiau aptarusi 2-jų kadencijų miesto tarybos narius bei savivaldybės tarnautojus (p. 11–16) ir Joniškio miesto būklę (p. 17–25), kituose skyreliuose autorė rašo apie įvairias savivaldybės veiklos sritis. Pirmiausia nurodoma, kokį turtą valdė savivaldybė, kaip jis buvo perimtas iš valsčiaus savivaldybės, smulkiai aprašoma ūkininkų ir savivaldybės byla dėl žemės sklypų, beje, pasibaigusi savivaldybės nenaudai (p. 30–34), pateikiama savivaldybės įmonių – elektrinės (p. 35–40) ir skerdyklos (p. 40–41) – veiklos apžvalga ir specifika. Be šio turto Joniškio miesto savivaldybei priklausė turgavietė, arešto namai, apie kuriuos autorė taip pat pateikia įdomių duomenų. Viena pagrindinių savivaldybių veiklos sričių buvo parama švietimui. Valsčių savivaldybės privalėjo nuomoti pradžios mokykų patalpas, jas remontuoti, skirti lėšų smulkioms išlaidoms, aprūpinti mokytojus butu, kuru ir pan. G. Kilikevičienė šiai savivaldybės veiklos sričiai skiria taip pat daug dėmesio (p. 47–60). Kadangi Joniškio mieste nebuvo pastato, kur galėtų tilpti visos klasės, savivaldybė nuomavo keletą namų įvairiose miesto vietose. Knygoje išsamiai aprašomi naujos pradžios mokyklos statybos rūpesčiai ir eiga. 1936 metais joniškiečiai jau galėjo džiaugtis modernia pradžios mokykla. Kiek mažesnis knygos skyrelis „Sveikatos apsauga“ (p. 60–61), kuriame rašoma, kaip savivaldybė apmokėdavo beturčių gydymą, kiek kainavo akušerijos punkto išlaikymas ir pan. Rašydama apie savivaldybės dėmesį socialiai remtiniesiems (p. 61–66), G. Kilikevičienė pamini senelių prieglaudos išlaikymo rūpesčius, savivaldybės ir Šv. Vincento ir Paulo draugijos bendradarbiavimą šioje srityje, pateikia statistinių duomenų apie remtinus šeimas, bedarbius. Kituose knygos skyreliuose („Miesto tvarkymo darbai“, p. 66–67; „Statyba“, p. 68–69; „Kelių ir gatvių tvarkymas“, p.69–72) ryškėja

vietos valdžios dėmesys miesto ūkiui. Atskirame skyrelyje mozaikiškai pateikta ir kita savivaldybės veikla (p. 74–82). Vietos valdžia sprendė įvairiausias gyventojų problemas – stengėsi reguliuoti vežikų darbą, sumažinti malkų kainas miesto gyventojams, kiek leido sąlygos, rėmė įvairias visuomenines draugijas ir organizacijas ir t. t. Beje, savivaldybė sugebėdavo rasti lėšų (vienkartinių pašalpų) ir ne tik savo miesto reikalams. Ji rėmė „Vilniui vaduoti sąjungą“, skyrė pinigų Prisikėlimo bažnyčios Kaune statybai, 1936 m. sušėpė nuo potvynio nukentėjusius Kauno gyventojus ir pan.

Tačiau savivaldybės finansinė padėtis buvo sunki. Gaunamų pajamų neužtekdavo ir svarbesniesiems darbams lėšų tekdavo skolintis iš Valstybės skolinamosios kasos bei Joniškėlio liaudies banko (skyrelis „Finansai“, p. 83–86). Lentelėse pateikiama duomenų apie Joniškio miesto savivaldybės išlaidas ir pajamas, lyginami pirmųjų ir paskutiniųjų metų biudžetai.

Knygą G. Kilikevičienė baigia sovietų okupacija. Ji meistriškai atskleidžia, kaip pamažu buvo užgesinta septynerius metus gyvavusios miesto savivaldybės veikla. 1940 m. birželio 27 d. „už netinkamą pareigų ėjimą“ buvo atleistas burmistras Antanas Gedvilas. Naujasis burmistras Pranas Brijūnas spalio mėnesį iš pareigų atleido savivaldybės pasiuntinį ir policininką (vėl be motyvacijos). Visus reikalus tvarkė naujasis burmistras, tarybos posėdžiai nebuvo šaukiami.

G. Kilikevičienės tekstui būdingi keli ypatumai. Knygoje gausu faktų: datų, skaičių, pavardžių. Tai galbūt vargina, tačiau sukuria labai išsamų Joniškio ekonominio, ūkinio gyvenimo vaizdą. Kiekviename skyriuje – ar aptardama savivaldybės įmonės, ar kalbėdama apie pradžios mokyklas, ar apie prieglaudą – autorė pateikia duomenų arba bent trumpą informaciją apie ten dirbusius žmones: ir apie turgaus mokesčių rinkėjus (p. 43), ir apie arešto namų tarnautojus (p. 45) ir kt. Taigi ši knyga turėtų būti įdomi Joniškio krašto žmonėms. Galima numanyti, kad ne vienas skaitytojas ras joje savo pažįstamų, giminių, senelių ar prosenelių pavardžių. Daugiausia duomenų pateikiama apie miesto tarybos narius ir savivaldybės tarnautojus (trumpa informacija apie jų amžių, išsilavinimą, turta).

Knygoje gausu buities, kasdienio gyvenimo detalių, leidžiančių geriau įsivaizduoti to meto Joniškio koloritą. Skaitytojas sužinos, kaip atrodė namo numerių lentelės (p. 19), kas sudarė pradžios mokyklos inventorių (p. 54). Tačiau tuo neapsiribojama – sužinome, jog tėvų komitetas prašė savivaldybės įtaisyti suoluose nuolatines rašalines, „nes rašalas, vaikams jį nešiojantis, dažnai išsiliedavo, sutepdavo grindis, suolus, rūbus“ (p. 55). G. Kilikevičienė sausus skaičius papildo konkretesne informacija. Antai kalbėdama apie senelių prieglaudą, ji neapsiriboją vien statistikos duomenimis, kiek lėšų buvo skiriama prieglaudai išlaikyti (pvz., 1939 metais – 8 035 Lt), bet ir nurodo, koks buvo dienos davinys vienam prieglaudos gyventojui (8 lentelė, p. 62).

Tačiau knygoje pasigendama bendro to laikotarpio apibūdinimo. Skaitytojams nors keliais sakiniais, manyčiau, reikėjo paaiškinti bendrą savivaldos sistemą, ar tos savivaldos apskritai būta. Juolab kad G. Kilikevičienė tai tikrai išmano. Ji – daugelio straipsnių apie tarpukario vietos savivaldą autorė, 1972 m. apgynusi disertaciją „Vietos savivaldybės Lietuvoje 1918–1940 m.“

Gaila, kad G. Kilikevičienė nepalygino Joniškio su kitais miestais. Ar Joniškio savivaldybės veikla buvo kuo nors išskirtinė? Skaitytojui liks neaišku, ar kas nors pasikeitė Joniškui gavus savivaldos teisę, antraeilio miesto statusą? Kaip Joniškis tvarkėsi iki 1933 metų? Autorė tik lakoniškai pažymi, jog „Joniškis su aplinkinėmis vietovėmis sudarė valsčių ir tik nuo 1933 m. sausio 1 d. iš valsčiaus ribų buvo išskirtas, suteikiant jam antraeilio miesto statusą“ (p. 11). Beje, šią datą drįstume keliais mėnesiais pankstinti. Joniškis, kaip ir Palanga, antraeilium miestu buvo paskelbtas 1932 m. lapkričio 5 d. Tą dieną „Vyriausybės žiniose“ pasirodė Savivaldybių įstatymo pakeitimas, pasirašytas prezidento A. Smetonos ir ministro pirmininko J. Tūbelio. Tarp savivaldybės teisę turinčių 31 miesto jau randame ir Joniškį².

Akivaizdu, jog šis savivaldos suteikimo faktas liko neaiškus ir patiems knygos sudarytojams. Įvade („Sudarytojų žodis“, p. 4–6) jie pateikia niekuo neparemtų išvedžiojimų, prieštaraujančių net G. Kilikevičienės teiginiui. Pasak knygos sudarytojų, „*Naikinant valsčių savivaldą, jų funkcijas turėjo perimti naujai sukurti valdymo organai. Tarpukario Lietuvoje savivaldą turėjo tik didesni miestai, ekonomiškai stiprūs ir vaidinantys svarbų vaidmenį valstybės ūkiniame gyvenime*“ (p. 5). Atseit 1931 m. taip buvo keičiama vidaus adminstravimo ir valdymo aparato struktūra. Tačiau valsčių savivalda nebuvo naikinama, tik miestai išskiriami iš valsčių teritorijos, t. y. liko Kėdainių miesto savivaldybė ir Kėdainių valsčiaus savivaldybė, Plungės miesto savivaldybė ir Plungės valsčiaus savivaldybė ir pan. Kad liko ir Joniškio valsčiaus savivaldybė, galima suprasti iš G. Kilikevičienės užuominų (pvz., 50 proc. lėšų arešto namams išlaikyti privalėjo suteikti valsčius (p. 45)), tačiau aiškiai tai nepasakoma. Daugelis Lietuvos miestelių atsiskyrė nuo valsčių dar gerokai iki 1931 m. Savivaldybių įstatymo ir tvarkėsi valsčiaus teisėmis. 1931 m. įstatymas suteikė kitą pavadinimą: apskrities savivaldybės teises turėję miestai buvo pavadinti pirmaeiliais, o miestai, turėję valsčiaus teises, – antraeiliais miestais. Kitas knygos sudarytojų teiginys taip pat klaidingas. Jau vien atsivertus Savivaldybių įstatymą ar galų gale enciklopediją matyti, kad buvo valsčių, miestų ir apskričių savivaldybės. Kitas klausimas, kiek tos savivaldos apskritai buvo. „Smetonos laikais“

vietos savivalda iš tikrųjų buvo labai ribota, tačiau ir miestams, ir valsčiams, ir apskritims. Apskrities viršininkas prižiūrėjo savivaldybių nutarimus ne tik teisėtumo, bet ir tikslingumo atžvilgiu, biudžetą tvirtindavo šalies valdžia ir t. t.³ Taigi teiginys, kad savivaldą turėjo tik miestai, nepagrįstas.

G. Kilikevičienės tekste mažai atsispindi „Smetonos laikų“ specifika. Autorė rašo, kad 1934 m. balsavimo teisę turėjo 988 joniškietiai (p. 13), tačiau nepaaiškina, kiek tai sudarė procentų visų gyventojų, vyresnių nei 24 metai. Būtų nepakenkęs „ekskursas“ į rinkimų teisės apribojimus. Remiantis 1929 ir 1931 metų savivaldybių įstatymais, balsuoti galėjo tik tie piliečiai, kurie mokėjo nekilnojamojo turto, prekybos, pramonės, asmens pajamų, buto savivaldybės mokesčius arba buvo valstybės ar savivaldybės įstaigų tarnautojai. Balsavimo teisės neteko beveik 1/3 visų Lietuvos gyventojų. Tiesa, miestuose, kur gyveno daugiau turtingų žmonių, valdininkų, inteligentų, rinkimuose galėjo dalyvauti daugiau gyventojų⁴. Tad įdomu, kaip tokiame kontekste atrodė Joniškis.

Prisiminus to meto specifiką, G. Kilikevičienei galbūt būtų kilusi mintis kitaip interpretuoti faktą, kad 1933 m. ką tik išrinktas Joniškio burmistras vėl buvo perrenkamas. Autorė bando spėti, ar tai galėjo būti susiję su įstatymo nuostata, kad burmistras ir jo padėjėjas negali būti tarybos nariais (p. 11). Tačiau ši versija atkrita, nes per pakartotinius rinkimus tarp kandidatų į burmistrus taip pat buvo tarybos narys. Galbūt reikėjo prisiminti, jog burmistrą, valsčiaus viršaitį ar seniūną turėjo patvirtinti apskrities viršininkas, ir pasitaikydavo nemažai atvejų, kai išrinkti asmenys nebuvo tvirtinami dėl savo nelojalumo tautininkams⁵.

Kalbėdama apie Joniškio savivaldybę, G. Kilikevičienė tarsi vengė platesnio žvilgsnio, apibendrinimų. Kartais atrodo, jog pateikiama tik medžiaga tolesniems pamąstymams, taigi knyga lyg ir neišbaigta. Į akis krenta ir kai kurios detalės, liudijančios skubėjimą rengiant knygą, pvz., nevienoda 13 informatyvių lentelių pavadinimų rašyba (dalis lentelių be pavadinimų arba pavadinimai pateikiami pačiame tekste). Atrodo, kad ir knygos struktūra nebuvo gerai apgalvota, tarsi pritrūko teksto autorės ir knygos sudarytojų bendradarbiavimo. Knygą sudaro jau aptartas G. Kilikevičienės tekstas, gausybė tarpukario Joniškio nuotraukų ir dokumentų (iš viso 103!) bei priedai (p. 109–126). Tenka pažymėti, kad didelė dalis šios ikonografinės medžiagos, nors labai įdomios ir neskelbtos, visai nesusijusi su tema. Dabar knyga tapo panaši į tarpukario Joniškio nuotraukų katalogą, beje, kruopščiai parengtą: prie kiekvieno paveikslo užrašyta kiek galima tiksli metrika, pažymint dokumento tipą (pvz., nuotrauka ar fotoatvirukas), muziejinį eksponato numerį ir pan. Prieduose pateikiami trys dokumentai, saugomi Joniškio istorijos ir kultūros muziejaus fonduose, tačiau tik vienas jų susijęs su savivaldybės veikla – tai gatvių pavadinimų sąrašas. Beje, jis mažai skiriasi nuo G. Kilikevičienės tekste pateikiamo aprašymo. Kiti du dokumentai, nors ir įdomūs (Joniškio muitinės darbuotojų sąrašas ir Joniškio žemės ūkio draugijos įstatai), su knygos tema nesusiję. Taigi susidaro įspūdis, jog knygos sudarytojai paskubėjo į vieną knygą sudėti visą muziejaus fonduose saugomą medžiagą apie tarpukario Joniškį. Galbūt tam būtų tikęs atskiras leidinys?

Nepaisant išvardytų pastabų, knygoje puikiai pateikiamas prieškario Joniškio vaizdas. Knyga bus įdomi ne tik joniškietiams, bet ir visiems skaitytojams, besidomintiems Lietuvos ūkio istorija ar ieškantiems to meto kasdienio gyvenimo detalių. Autoriai nuveikė didelį darbą, kuriuo gali didžiuotis.

„Joniškio miesto savivaldybės veikla 1933–1940“ – jau aštuntoji Joniškio kultūros ir istorijos muziejaus knyga. Ji skirta muziejaus 15-os metų sukakčiai. Džiugina ir muziejaus veikla, ir tai, kad Joniškio rajono savivaldybė rado lėšų paremti svarbų mokslui ir visuomenei leidinį. Neabejotina, kad skaitytojai, leidęsi kelionėn į prieškario Joniškį, patirs malonių įspūdžių. Beje, knygos įvadas bei iliustracijų metrika pateikiama ir anglų kalba, taigi „kelionė“ bus įveikiama ir užsieniečiams.

¹ Vilkaviškio miesto savivaldybė. 1918–1938, Vilkaviškis, 1939.; Panevėžio apskrities savivaldybė, Panevėžys, 1938.

² Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15), Vilnius, 1996, p. 336.

³ *Sireika J.* Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918–1931, Šiauliai, 1998, p. 104–106.

⁴ Ten pat, p. 106.

⁵ *Truska L.* Antanas Smetona ir jo laikai, Vilnius, 1996, p. 207.